

Prof.Dr.Rifkat G. Ahmetyanov'un Türkoloji Araştırmaları (Tatarca Ağızlar Üzerine Etimolojik Çalışmalar ve Kaynaklar)¹

İlşat Sahiyatulloviç Nasipov

M. Akmulla Başkurt Devlet Pedagoji Üniversitesi, Tatar Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ufa,
Rusya, ilsatnasipov1965@gmail.com, ORCID ID 0000-0001-7611-3026

Özet

Makale, Prof.Dr. Rifkat Ahmetyanov'un Türkoloji çalışmalarını inceleyerek Tatar dilinin etimolojisine ilişkin ana kaynakları ortaya koymaktadır. Ahmetyanov'un yazdığı ve Tatar dilinin ilk etimolojik sözlükleri unvanına haiz olan çalışmalar, özellikle Tatarca ağızlar üzerine yoğunlaşmış kelimelerin ilk çıkış noktasından vardığı en son noktaya kadar ki süreçte ve maruz kaldığı fonetik, semantik ve morfolojik değişiklikleri içerisine almaktadır. Tatar ağızları atlası için yaşayan ve kullanan insanların ağzından alarak kendi materyal defterine not etmiştir. Ahmetyanov Tatar dilinin terminolojisi üzerinde de çalışmış olup ana dilin köklerine dayalı olarak yeni terimler üretmiştir. Tatarca ağızlara ait materyalleri topladıktan sonra kendi içerisinde coğrafi bölgelerine göre sınıflandırmıştır. Makale bu eserler hakkında akademik bilgiler sunmaktadır. Prof.Dr. Ahmetyanov sadece sözlük derlemekle kalmamış aynı zamanda folklor, edebiyat, tipoloji, dil tarihi, etnolinguistik, sosyolinguistik ve benzeri bilim dallarıyla da ilgilenmiştir.

Anahtar kelimeler. Türkoloji, Tatar dili, Sözlükbilim, Tatarca Ağızlar, Etimolojik Sözlükler.

¹ Makale, Prof.Dr.Rifkat Gazizyanoviç Ahmetyanov'un daha önce yayınlanmış ve farklı dillerde tanıtımı yapılan çalışmalarını kapsamaktadır.

Turcology Researches of Prof. Dr. Rifkat G. Ahmetyanov

Abstract

The article examines the Turcology studies of Prof.Dr. Rifkat Ahmetyanov and reveals the main sources on the etymology of the Tatar language. The studies written by Ahmetyanov and which have the title of the first etymological dictionaries of the Tatar language, especially focus on Tatar dialects and include the phonetic, semantic and morphological changes that the words have been exposed to in the process from the first point of origin to the final point. He recorded it in his own material book, from the mouths of the people who lived and used it for the atlas of Tatar dialects. Ahmetyanov also worked on the terminology of the Tatar language and produced new terms based on the roots of the mother tongue. After collecting the materials belonging to Tatar dialects, he classified them according to their geographical regions. The article presents academic information about these works. Prof.Dr. Ahmetyanov not only compiled dictionaries, but also dealt with folklore, literature, typology, language history, ethnolinguistics, sociolinguistics, and similar disciplines.

Keywords. Turkology, Tatar language, Lexicography, Tatar Dialects, Etymological Dictionaries.

Giriş

Etimoloji, semantik anlamına bakıldığında kelimelerin kökenini, anlamındaki ve morfolojik yapısındaki değişimi inceleyen bağımsız bir dilbilim dalıdır. Etimolojinin kendine ait üslup ve metotları vardır. Bilim insanlarının etimolojiyi karmaşık olarak tanımlamalarının temelinde filolojinin bütün kollarını ve diğer bilimlerinde kendisini ilgilendiren kısmını kullanmasından kaynaklanmaktadır. Etimoloji, yüzyıllar boyunca öncelikle kelimenin sırlarını ortaya çıkardığından en çok da insan unsurunun temelini inceleyen arkeoloji tarihi ile çok yakın ilişkisi vardır. Bu bilimin temel amacı, kelimedeki değişimin izini sürmektir. Etimolojik bir sözlüğün derlenmesi işi her zaman pratik bir nihai hedef peşinde koşmaktan kaynaklanmaktadır (БРЭ: Этимология, 2004).

Temel sözlük türlerinin sayısı belirli bir dilbilimin gelişim düzeyini göstermektedir. Gerçekte bir sözlük meydana getirmek için sözlük biliminin çerçevesini daha da geliştirerek genişletmek gerekir. Herhangi bir bilimin gelişmesi için bir öncekilerin yazdıkları ve meydana getirdikleri eserler ile temeller atılmalı ve yenilikler ortaya konulmalıdır. Tatar sözlükbilimi bu tür temellere sahiptir ve dünya sözlükbiliminin başarılarını yaratıcı bir şekilde kullanarak genel dilbilimin yıllar

önceki metotlarına dayanmaktadır. Tatar sözlükbiliminin kaynakları Oryantalizm ve Türkoloji sözlükbiliminin temel kuralları doğrultusunda gelişmiştir (Нурмухаметова, Саттарова & Миннебаева, 2020:66).

Tatar sözlükbilimi, 21. Yüzyıla Tatar dilbilimcilerinin disiplinli çalışması sayesinde emin adımlarla girerken özellikle etimoloji alanındaki çalışmalarıyla en büyük payı Prof. Dr. Rifkat Ahmetyanov almaktadır. Tatar etimolojisi onun sıkı, disiplinli, ısrarlı ve istikrarlı çalışmasıyla gelişmiştir.

Prof.Dr. Rifkat Ahmetyanov (1933-2018) filoloji alanında yaptığı iki adet doktora teziyle doktor ünvanını aldıktan sonra Tataristan (Rusya) Bilimler Akademisi'nde 1963-1995 yılları arasında çalıştı. Ardından 1995-1997 yılları arasında Sterlitamak Devlet Pedagoji Akademisinde Tatar ve Çuvaş Filolojisi Bölümünde Profesör unvanıyla araştırmalarına devam etti. 1997 yılında Türkoloji ve Fin-Ugor Dilleri Bölümü Başkanı sıfatıyla Birska Devlet Sosyal ve Pedagoji Akademisine davet edildi ve burada 2005 yılına kadar çalıştı ve yine buradan emekli oldu. Rusya'nın Kazan şehrine yerleşen Ahmetyanov burada bilimsel faaliyetlerine devam etti. Tatar dilinin etimolojik sözlüğünün oluşturulması çalışmalarını tamamlamak için daha önceden 33 yıl boyunca emek vermiş olduğu Tataristan Bilimler Akademisine tekrardan davet edilerek (2010-2015) çalışmalarını burada sürdürmesi istendi. Hayatının son yıllarını doğduğu köyde Turbaslı'da (Başkurdistan/Rusya) geçirerek 11 Ekim 2018 yılında vefat etti.

Tatarca Ağızlar Üzerine Yapılan Etimolojik Araştırmalar

Prof.Dr. Rifkat Ahmetyanov büyük yaratıcı yeteneğini filoloji alanında göstermiş dile karşı duyduğu ilgi sayesinde hayatı boyunca hiç yorulmadan araştırmalarını sürdürmüştür. Çalışmalarını Tatar dili alanında yoğunlaştırarak tüm yaşamını Tatar dilinin etimolojik sözlüğünün oluşturulmasına adanmıştır. Kendi ana dilinin sırlarını öğrenmeye karşı ilgisi, bilimsel faaliyetlere olan susuzluğu ilim ve kültür merkezi olan Kazan şehrine bağladı. Ve burada başlayan küçük araştırmalar onu iki defa filoloji alanında doktor ünvanını almaya götürdü ve dünyaca ünlü bir Türkolog oldu. Kazanda ki Türkoloji ekolünün gelişmesine paha biçilmez katkılarda bulundu.

Prof.Dr. Rifkat Ahmetyanov, 10 yıldan fazla bir süre Sterlitamak ve Birsks üniversitelerinde profesör olarak çalışmakla beraber ana dili ve edebiyatı öğretmenlerinin yetiştirilmesinde büyük emekler harcamıştır. Ayrıca Rusya Federasyonu Başkurdistan Özerk Cumhuriyetindeki etnik grupların (Tatar, Çuvaş, Mari ve Fin-Ugor) dillerinin ve edebiyatlarının geliştirilmesinde büyük katkılarda bulundu.

Prof.Dr. Ahmetyanov, nevi şahsına münhasır çok çeşitli bilimsel ilgi alanlarına sahipti. Araştırma alanlarını, karşılaştırmalı tarih, tipoloji ve karşılaştırmalı dilbilim, Türkoloji, folklor çalışmaları, etnolinguistik, mitoloji, edebiyat bilimi, Tatar araştırmaları (Tatar dili tarihi, Tatar edebiyatı tarihi, Tatar halk sanatı, Tatar sözlük bilimi, diyalektoloji, etimoloji) gibi sıralayabiliriz. Farklı bilimlere karşı olan merakı onu dünyaca ünlü dil bilimci ve tanınmış Türkolog ve etimolog olmaya götürmüştür.

Prof.Dr. Ahmetyanov birçok bilimsel eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılmakla kalmamış bizzat kendisi de organizasyonlarda bulunmuştur. Bilimsel faaliyetlerin içeriğini daha çok folklorik ve diyalektolojik amaçlar oluşturmaktadır. Tatar halk ağızlarındaki diyalektolojik atlas için materyal oluşturması tatar diyalektolojisinin gelişimine büyük katkı sağladı. Mordovyalılar (Fin-Ugor milletlerinden), Stavropol Tatarları, Sergaç Tatarları vb. ağızlarının oluşumu ve gelişimi ile ilgilendi. Tatar ağızları içerisinden önce bağımsız bir ağız araştırdı ve Turbaslı Tatr ağızını seçerek onun üzerine yoğunlaştı. Turbaslı ağızıyla alakalı materyaller ve çalışmalar "Tatar Dilinin Diyalektolojik Sözlüğü" nün ikinci baskısında, "Tatar Dilinin Büyük Diyalektolojik Sözlüğü" nde ve "Tatar Halk Ağızları" ders kitabının ilk bölümünde yer almaktadır. Yukarıdaki eserlerde çok sayıda diyalekt materyali topladı ve bu materyallerin tarihsel ve etimolojik gelişimi ile ilgili çalışmalar yaptı. Tatar dilinin çok sayıda açıklayıcı, terminolojik ve iki dilli sözlüklerinin ya yazarı oldu ya da ortak yazarı oldu (Насипов, 2004: 36-38).

Prof.Dr. Ahmetyanov, Tatarlara ait kelime dağarcığındaki tarihi ve Tatar halkının dil ilişkileri üzerine benzersiz araştırmaları olan temel bilimsel çalışmaların yazarıdır (АХМЕТЬЯНОВ, 1978; АХМЕТЬЯНОВ, 1989; АХМЕТЬЯНОВ, 1981). Tatar etimolojisinin oluşmasına ve gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Yazdığı doktora tezlerinde Tatar etimolojisinin teorik temellerini attı ve Tatar dilinin ana söz varlığı üzerine etimolojik gezileri genişletti. Bu alandaki çalışmalarını genelleştirdi (АХМЕТЬЯНОВ, 1970; АХМЕТЬЯНОВ,1993). Etimolojik ve karşılaştırmalı tarihsel çalışmalarda,

etimolojik araştırma ilke, teknik ve yöntemlerinin teorik gelişimine özel önem verdi, Tatar etimolojisinin en acil konularını vurguladı. Tatar etimolojisinin temel hükümlerini bir bilim olarak geliştirdi ve bunları sonradan Tatar dilinin akademik sözlükbiliminin bileşenleri olarak dahil edilen etimolojik sözlüklerin girişlerinde yayınladı (ӘХМӘТЖАНОВ, 2005; ӘХМӘТЖАНОВ, 2015; ӘХМӘТЖАНОВ, 2015).

Tatar dilinin ilk yayınlanan etimolojik sözlüğü Prof.Dr. Akhmetyanov yazdığı "Tatar Dilinin Kısa Tarihi ve Etimolojik Sözlüğü" dür (ӘХМӘТЯНОВ, 2001). Bu sözlükte Tatar dilbiliminde ve Türkoloji'de ilk kez Tatar söz varlığının ana kaynağı kısa bir etimolojik çalışmayla ele alınmıştır. Materyalin sunumuna bakıldığında Tatar edebi diline ait kelime hazinesinin temelini oluşturan bir sözlüktür. İçerisinde 2600 adet kelimenin kısa etimolojik özellikleri verilmektedir. Bu özelliği ile kelimelerin köküne ait sözde en doğru etimolojik yorumu temsil etmektedir (sadece nadir durumlarda, kelimenin kökenine ilişkin açıklamalar da alternatif bakış açıları birbirine yakın yorumlarla verilmektedir).

Prof.Dr. Rifkat Ahmetyanov'un "Tatar Dilinin Kısa Tarihi ve Etimolojik Sözlüğü" yalnızca, kelimenin çıktığı kökün çıktığı ana dil kaynağını ispat etmeye yardımcı olabilecek kelime ve kelime biçimlerini içermektedir. Tatar lehçelerinin ve diğer Türk dillerinin herhangi bir kelimesinin bilinen seçeneklerinden, yalnızca kelimenin en eski kökünü belirlemeye yardımcı olabilecek örnekler seçilmiştir. Sözlük, yazar tarafından nominal sapsı bir sözlük olarak tanımlanmaktadır. Eser, isimlerin (исемнәр) ve sıfatların (сыйфатлар) isim köklerine daha fazla dikkat çekmektedir. Fiil köklerinin etimolojisi çok karmaşık bir olaydır, bu nedenle yazar kendisini fiil köklerinin etimolojisini çok kısa bir biçimde sunmakla sınırlamaktadır.

Sözlük, Kiril alfabesini baz alarak modern Tatar dilinin alfabetik sırasına göre düzenlenmiştir. Genel olarak, "Tatar Dilinin Kısa Tarihsel ve Etimolojik Sözlüğü" yalnızca Tatar isim köklerini araştıran kıymetli bir kaynak olmanın yanında, aynı zamanda birçok Türk ve diğer ilgili ve ilgisiz dillerin etimolojisi üzerine çok derin bir bilimsel çalışmadır. Bununla birlikte, kitabın Tatar edebi dilinin temel etimolojik sözlüklerinin bir özeti olduğu kadar öncelikle farklı eğitim kurumlarındaki öğretmenlerin ve öğrencilerin yanı sıra kendi ana dilindeki kelimenin kökeni ve sırlarıyla ilgilenen çok çeşitli okurlara ve araştırmacılara da yönelik olduğu görülmektedir (ӘХМӘТЯНОВ, 2001).

"Tatar Terminolojisinin Tarihsel Kaynakları" kitabının küçük bir cildinde Prof.Dr. Rifkat Akhmetyanov, erişilebilir bir biçimde Tatarca terimlerin kökenini anlatmaktadır (ӘХМӘТҖЯНОВ, 2005). Yazar, Tatar dilbiliminin bağımsız bir dalı olarak Tatar terminolojisinin oluşumu ve gelişimi ile ilgili teorik konulara dikkat çekmektedir. Tatar terminolojisinin genel konularına değinerek, Tatar terimlerini öncelikle dini değerleri ifade eden terimler ve maddi dünyanın gerçeklerini ifade eden terimler olarak incelemenin gerekliliğini savunmaktadır. Yazar, belirli sözlüksel örnekler (terimler) kullanarak, bir kişinin maddi dünyasının ve manevi dünyasının paralel olarak var olduğunu kanıtlamak için başarılı bir girişimde bulunmaktadır.

Kitap, terim oluşturma ilkelerine dikkat çekerek terimlerin oluşumu için dil koşullarını ve Tatar terimlerinin tarihsel süreçlerini incelemektedir. İlk kez, Tatar dilinin tek heceli köküne ait özellikleri ve Tatar terimlerinin oluşumunun özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Tatarca terimlerin kökünü oluşturan özelliklerine, ayrıca terminoloji ile yazı türü ve imla arasındaki ilişki gibi önemsiz görünen konulara da içine almaktadır. Tatar dilinin terminolojisinin özelliklerini diğer ortak Türki terminolojik sistemi bağlamında ortaya koymakta, Tatar dilinin akrabalık bakımından diğer Türki dillere göre ortada olduğunu vurgulamaktadır. Kitabın ilerleyen bölümlerinde yazar, belirli örnekler kullanarak Tatar terminolojik sisteminin oluşum özelliklerini ortaya koymakta, tarihsel kaynaklarını ve genel Türk karakterini belirlemektedir. Tatar dilinin terminolojik sistemi de genel ve özel olarak vurgulanmaktadır (ӘХМӘТҖЯНОВ, 2003).

"Tatar Dilinin Etimolojik Sözlüğü: 4 cilt" (Bırsk, 2005 - sadece ilk cilt yayınlandı) ve "Tatar dilinin etimolojik sözlüğü: 2 cilt" (Kazan, 2015) – Tatar dilinin temel etimolojik sözlükleridir (ӘХМӘТҖЯНОВ, 2005; ӘХМӘТҖЯНОВ, 2015; ӘХМӘТҖЯНОВ, 2015). Bazı küçük farklılıklara rağmen, bu sözlükler aynıdır: iki ciltlik etimolojik sözlükte, 4 ciltlik baskıda ve bileşimindeki ana özellikler gözlemlenmektedir. Sözlüğün tanıtım yazısında (giriş yazısında) bilimsel kısmı ve yapısı, sözcük seçiminin temel ilkeleri, materyallerin sunumu ve uygulanmasının özellikleri, etimolojik analizin özellikleri ve kelimelerin yorumlanması korunmuştur. Bununla birlikte, içinde sözlüğe ait materyaller büyük miktarda bilimsel usulle işlenmiş ve çok iyi seviyede zengin içerikli bir düzenleme oluşturulmuştur. Sunulan malzemenin hacmi de yüksektir.

Bu nedenle yukarıda bahsedilen sözlükler bir arada değerlendirilebilir. Sözlükler, sözlükbilimin çağdaş gereklerine ve ilkelerine uygun olarak yayıma hazırlanmış, özellikle çağdaş etimolojik sözlüklerin gereklerine uygunluk gözetilmiştir. İki ciltlik sözlükte seçenekler dışında 10.300'den fazla kelime ve bunların etimolojik yorumlarına yer verilmiştir. Çoğu örnekte, orijinal Türki ve Tatar dillerinin öz varlığına ait kelimelerin yanı sıra çok sayıda ağızlara ait sözcük birimi sunulmuştur. Aynı zamanda, ödünç alınan kelimelerin sözlükteki yeri sınırlandırılmıştır. Sözlük, çoğunlukla Tatar dilinin gelişiminden önceki erken dönemde ödünç alınan en aktif Arapça ve Farsça kelimeler olan Rus dili içerisinde asimilasyona uğramış alıntı sözcükleri içermektedir.

Sözcük olarak kaydedilen kelimeler arasında yazarın kendisi tarafından yeniden kurgulanan leksik birimleri de bulunmaktadır. Bunların gelişimlerinde dil kalıplarına ve kurallarına göre kelimelerin türevlerine dayanılarak tekrardan gözden geçirilmiştir.

Başlıklar, alfabetik olarak listelenmiştir. Baş kelime ile birlikte, lehçe seçenekleri sıklıkla verilmekte ve bunları kaydeden kaynaklar belirtilmektedir. Türki diller içerisinde asilimize olmuş ödünç kelimelere ve ilgili ve ilgisiz dillerden paralellikler, kelime oluşum modelleri, fonetik, semantik ve diğer değişiklikler kaydedilmiştir. Ödünç alınan kelimeler için, kural olarak hangi dilden ödünç alındığına dair kaynak verilmektedir.

Sözlük, modern yazım özellikleri göz önünde bulundurularak ve esas olarak modern karakterler temel alınarak derlenmiştir. Bununla birlikte, bazı kelimeler yazarın kendi konumunu yansıtmaktadır. Bu tür durumlarda sesin tanıtımının yanında kelimelerin yazım varyantları sunulmaktadır. Yazım ve telaffuz farklılıkları olan baş sözcüklerin transkripsiyonları da sunulmaktadır.

Metinde, yazar genellikle eski sözcükleri veya özellikle ağız türevlerini kullanmakta, bazı yerlerde yeni terimler önermektedir. Örneğin, *жефетләшү* - кушылгалашу (karıştırma), *күперчекләр* - (varsayımın etimolojisini doğrulamak için kullanılır) temelleri ve anlamları, *тәкълиди сүз* - охшату сүз (taklidi kelime, yansıma), *тәнәйтү* - yeniden yapılanma, *чигенте* - кагыйдәдән чыгарма (istisna) ve diğerleri. Eğer, bu tür terimler, sözcük dağarcığı olarak seçilmişlerse metin içerisinde değişmeden olduğu gibi kalmıştır.

Temel söz varlığının yansira, birinci cildin başında Tatar dilbiliminin bağımsız bir bölümü olarak etimoloji hakkında oldukça hacimli teorik bilgiler sunulmaktadır. Orada bir bilim dalı olarak etimolojinin amaçlarını ve temel görevlerini, araştırma konusunu ve varmak istediği noktaları, araştırma yöntem ve tekniklerini, etimolojik analizin özünü ve özelliklerini vb. yer almakta ve konuyla alakalı çok sayıda örnek verilmektedir. Yazar, genel Türki dillere ait etimoloji çalışmalarındaki bazı tartışmalı noktalara ve görüşlere karşı tutumunu ifade etmektedir.

Sonunda, etimolojik meseleler ve problemlerle ilgili geniş bir literatür listesi yer almaktadır. Kısacası, bu zengin teorik bilgi ve olgusal açıklayıcı materyal, bağımsız bir araştırma gayreti veya bibliyografik bir kaynak gibi görünebilir (ӘХМӘТҖАНОВ, 2015:11-59).

Etimolojik sözlüklerin kıymetini ve değerini ve yayınlanmasındaki önemini anlamak yine gerçek bir bilim insanları ve topluluğu sayesinde mümkün olmaktadır. 2005 yılında dört ciltlik sözlüğün ilk cildini yayınlanmasında dönemin Birska Devlet Pedagoji Akademisinin rektörü Prof.Dr. Salavat Usmanov ve yine aynı kurumda çalışan edebiyat kürsüsü başkanı Prof.Dr. İldar Yunusov'un katkılarıyla olmuştur. 2015 yılında iki ciltlik bir sözlüğün yayınlanmasında Prof.Dr. Kamil Ablyazev ve arkadaşları sponsorluk yapmışlardır.

Prof.Dr. Rifkat Ahmetyanov sadece Türkoloji çalışmalarıyla ve Tatar etimolojik sözlüklerini derleyerek değil, aynı zamanda yüksek lisans ve doktora öğrencilerine danışmanlık yaparak da Türki ve diğer dillerin genel olarak etimolojisinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Türk bilim adamı Kerami Ünal, Profesör Akhmetyanov'un danışmanlığında "Военно-административная лексика турецко-тюркского происхождения в русском языке" (2004), başarılı bir doktora tezi yazmış ve araştırmasını etimoloji alanında bir dizi önemli makale sunarak alana katkı sağlamıştır: "К этимологии слова *ром* и *орда*" (2003); "К этимологии слова *час*" (2003); "К этимологии слова "бирюч" и его варианты в русском языке" (2005); vb gibi sıralanabilir. Bu yönüyle Ahmetyanov'un Slav ve Türki dillerin etimolojisine önemli katkısı olmuştur.

Sonuç

Genel olarak, Tatar dilinin etimolojik sözlüklerinin yayınlanması sadece Tatar dilbilimi için değil, tüm Türkoloji çalışmaları için gerçekten tarihi bir olaydır. Sözlükte sunulan ve bilimsel ilkeler temelinde ayrıntılı olarak incelenen zengin dil materyali farklı tarihsel dönemlerde diğer dillerin Tatar dili üzerindeki etkisi hakkında geniş ve kapsamlı bir fikir verebilir. Bu araştırma Tatar halkının geçmişini daha iyi anlamaya ve gerçek köklerini bulmaya yardımcı olacağı anlamına gelmektedir.

Etimolojik sözlükler, onlarca hatta yüzlerce sahasında uzman bilim insanının çalışmalarıyla oluşturulmuş referans gösterilebilecek eserlerdir. Bir bilim insanının uzun yıllar süren özenli ve düzenli çalışmasının semeresi onu daha da değerli kılmaktadır. Tatar dilinin etimolojik bir sözlüğünün yazılarak araştırmacılara sunulması da Prof.Dr. Rifkat Ahmetyanov'un yoğun gayret ve çalışmalarıyla olmuştur.

Bu sözlük, Türkoloji ve özel olarak da Tatarca kelimelerin etimolojisi hakkında bilgiler içermektedir. Tatar dilinin kelime hazinesi, yüzyıllar boyunca aynı kökten gelen dillerin veya bunların dışında kalan halkların dilleriyle bağlantılı olarak tarihi karşılaştırma metotlarını kullanarak oluşturulmuştur. Bu nedenle, bu sözlük, tek tek kelimelerin kökeni ve dayandığı ana dil hazinesi hakkında bilgi içermekte, diller içerisinde sözcüklerin yaşamları sırasında uğradıkları fonetik ve anlamsal değişiklikler hakkında bilgi vermektedir. Pek çok kelimenin ilk çıkış noktası (kökü) tam olarak açık ve net bir tanıma (tespite) uymamakta bu nedenle de etimolojik sözlük yazarları farklı bakış açılarını dikkate alarak ayrı kaynakları da referans olarak göstermektedir.

Prof.Dr. Rifkat Ahmetyanov'un yazdığı Tatar dilinin etimolojik sözlükleri sözlük kapsamına aldığı kelimelerin malzemesini iyi kullanarak kelimelerin kökünün hangi dilde ortaya çıktığı, hangi diller üzerinden vardığı noktayı vermekle kalmaz aynı zamanda hangi fonetik, semantik ve morfolojik değişimlere maruz kaldığını etimolojik olarak analiz ederek kesin bilgiler sunmakta malzemenin yetersiz olduğu durumlarda ise varsayımsal olarak anlamamızı sağlamaktadır. Bu sözlükler sadece Tatar dilinin değil, tüm Türki dillerin tarihi hakkında başvurulacak değerli kaynaklardır.

Кайнакча

Ахметьянов, Р.Г. (1970). Этимологические основы лексики татарского языка: *Автореф. дис. ... канд. филол. наук.* Казань, 19 с.

Ахметьянов, Р.Г. (1978). *Сравнительное исследование татарского и чувашского языков.* Москва: Наука.

Ахметьянов, Р.Г. (1989). *Общая лексика материальной культуры народов Среднего Поволжья.* Москва: Наука.

Ахметьянов, Р.Г. (1981). *Общая лексика духовной культуры народов Среднего Поволжья.* Москва: Наука.

Ахметьянов, Р.Г. (1993). Татарский язык в Волго-Камском языковом союзе. *Автореф. дис... д-ра филол. наук.* Казань, 36.

Большая российская энциклопедия-электронная версия (2004). Madde Этимология.
<https://bigenc.ru/vocabulary>

Әхмәтъянов, Р.Г. (2001). *Татар теленең кыскача тарихи-этимологик сүзлеге.* Казан: Татар. кит. нәшр.

Әхмәтъянов, Р.Г. (2003). *Татар терминологиясенең тарихи чыганаclarы.* Казан: Татар.кит.нәшр.

Әхмәтжанов, Р.Г. (2005). Татар теленең этимологик сүзлеге. – Бирск: БГСПА, Т. I, 233 б.

Әхмәтъянов, Р.Г. (2005). *Татар теленең этимологик сүзлеге.* (Т. I, А-Й). Бирск: БирГСПА.

Әхмәтъянов, Р.Г. (2015). *Татар теленең этимологик сүзлеге.* (Т. I, А-Л). Казан: Мәгариф-Вақыт.

- Әхмәтъянов, Р.Г. (2015). *Татар теленең этимологик сүзлеге*. (Т. II, М-Я). Казан: Мәгариф-Вақыт.
- Кашфуллина, Р.М. (2017). Этимологические словари татарского языка. *Сборник материалов Фестиваля-конкурса «Буыннар сабагы» («Уроки поколений»)*, посвященного 50-летию БГПУ им. М. Акмуллы (75-82). Уфа. Мир печати.
- Насипов, И.С. (2004). Тарих төпкеленнән энже-мәржәннәр жыючы галим. *Актуальные проблемы татарского языка и литературы: Сб. материалов III Всероссийской научно-практической конференции*(36-38). 1, Стерлитамак: СГПИ.
- Нурмухаметова Р., Саттарова М., Миннебаева Г. (2020). Тенденции развития переводной татарской лексикографии XXI века. *Филология и культура. Philology and culture*, 2(60), 65-71.
- Юнал, К. (2004). Военно-административная лексика турецко-тюркского происхождения в русском языке. *Башкирский государственный университет*.
- Юнал, К. (2003). К этимологии слова *рота* и *орда*. *Проблемы филологии* (Сборник научных работ аспирантов, соискателей и молодых ученых, Выпуск 2, С. 234-236), *Башкирский государственный университет*, Уфа.
- Юнал, К. (2003). К этимологии слова *час*. *Язык и литература в поликультурном пространстве. Материалы региональной научно-практической конференции (18-19 декабря 2003г.)* Бирск, 244-246.
- Юнал, К. (2005). К этимологии слова "бирюч" и его варианты в русском языке. *Язык и литература в поликультурном пространстве. Материалы региональной научно-практической конференции (16-17 декабря 2005г.)*, Бирск, 397-398.